

הצופים לירושלים

מבוא

א. הלכות הנוהגות בצופים

1. שריפת קדשים

2. הקלת ראש ועשיית צרכים

3. קריעה על חורבן המקדש

ב. היכן מקום צופים?

ג. מירושלים עד הצופים

מבוא

מספר הלכות תלויות בקו אוירי הנקרא "צופים" בסביבות ירושלים, חלקן בזמן במקדש וחלקן גם לאחר החורבן. נברר באילו נושאים חלות הלכות אלו, מהו קו צופים, ומה פשרן של ההלכות הללו.

א. הלכות הנוהגות בצופים

1. שריפת קדשים

בתוספתא פסחים ג, יג, ובירושלמי פסחים פ"ג ה"ח נאמר:

איזה הוא צופים? הוואה ואינו מפסיק. מכאן אתה אומר: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך הבית - אם יש לו שהות, חוזר, ואם לאו - אינו חוזר. אם עובר את הצופים - שורפו במקומו, ואם לאו - חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה.

בנוסח המשנה שבגמ' בפסחים מט, א נאמר:

מי שיצא מירושלים ונזכר שהיה בידו בשר קודש, אם עבר צופים שורפו במקומו, ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה. כך פסק הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין יט, ח.

2. הקלת ראש ועשיית צרכים

בגמ' בברכות סא, ב נאמר:

לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח, שהוא מכוון כנגד בית קודשי הקדשים. אמר רב יהודה אמר רב: לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים, וברואה. איתמר נמי, אמר ר' אבא בריה דרב חייה בר אבא: הכי אמר ר' יוחנן: לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים, וברואה, ובשאין שם גדר, ובזמן שהשכינה שורה. תנו רבנן: הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב, אלא צפון דרום. ובגליל לא יפנה אלא למזרח ומערב. ור' יוסי מתיר, שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר, ובזמן שהשכינה שורה, וחכמים אוסרין.

בסוגית הבבלי לא נזכר מקום הצופים באשר לנפנה, אך בירושלמי ברכות פ"ט ה"ה מובא הדבר:

תני, המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון. המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום. אמר ר' יוסי בי רבי בון: הדא דאמר מתניתא מן הצופים ולפנים. ר' עקיבא אומר: בכל מקום, ובלבד במקום שאין שם כותל. תני, המיסך את רגליו לא יתן פניו למזרח ואחוריו

למערב אלא לצדדין. ר' יהודה אומר: בשעת המקדש. ר' יוסי אומר: מן הצופים ולפנים. ר' עקיבא אומר: בכל מקום, ובלבד במקום שאין שם כותל. דברי הירושלמי הם על בסיס דברי התוספתא מגילה ג, טו: המיסך את רגליו פניו כלפי העם. המטיל את המים אחוריו כלפי קדש. אמר ר' יוסי: במה דברים אמורים? מן הצופין ולפנים, אבל מן הצופין ולחוץ אין צריך. הרמב"ם פסק את שתי ההלכות על פי הירושלמי בהל' בית הבחירה ז, ח-ט: בזמן שהיה המקדש בנוי אסור לו לאדם להקל את ראשו מן הצופים, שהוא חוץ לירושלים, ולפנים. והוא שיהיה רואה את המקדש, ולא יהיה גדר מפסיק בינו ובין המקדש. אסור לאדם לעולם שייפנה או שיששן בין מזרח למערב, ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום, מפני שההיכל במערב. לפיכך לא ייפנה לא למערב, ולא למזרח שהוא כנגד המערב. אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים. וכל המטיל מים מן הצופים ולפנים, לא ישב ופניו כלפי הקודש אלא או לצפון או לדרום, או יסלק הקודש לצדדין. ההלכה העוסקת בקלות ראש היא אך ורק בזמן הבית, ואילו ההלכה העוסקת במטיל מים היא בכל זמן גם לאחר החורבן. כדברי הרמב"ם ביחס למטיל מים פסק גם בשו"ע או"ח ג, ז. ושם הוסיף הרמ"א, שהצופים זהו מקום שיכולים לראות משם הר הבית, ומשם והלאה אין יכולים לראות.¹

3. קריעה על חורבן המקדש

בגמ' במועד קטן כו, א:

אמר ר' חלבו אמר עולא ביראה אמר ר' אלעזר: הרואה ערי יהודה בחורבן, אומר: ערי יהודה היו מדבר, וקורע. ירושלים בחורבנה, אומר: ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע. בית המקדש בחורבנו, אומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחורבה, וקורע... אחד השומע ואחד הרואה, כיון שהגיע לצופים קורע. וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה.

במכות כד, ב מסופר על חבורת תנאים שהיו עולים לירושלים "כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם". כך הוא גם בירושלמי מועד קטן פ"ג ה"ז, ובמסכת שמחות ט, יט, ונפסק להלכה ברמב"ם בהל' תעניות ה, טז, ובקצרה גם בהל' אבל ט, ב, י וכן בטור ובשו"ע או"ח תקסא, א-ג, ובקצרה בשו"ע יו"ד שמ, לח.²

¹ באשר לקיום הלכות אלו בזמננו עיין במנחת חינוך מצוה רנד, א-ב ובדברי הרא"ה קוק, שו"ת משפט כהן סימן צו, ה בד"ה ואין לומר, וכן מצות ראייה סימן ג סעיף ה עמ' כ-כב; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר יו"ד ג' סימן כו, ג, יא ² לא נעסוק בשאלה אם יש לקרוע בזמן הזה על ערי יהודה, ירושלים והר הבית, כשיש ריבונות. נפנה למקורות ולדעות שונות בין העוסקים בכך. הר"מ טיקוצ'נסקי, עיר הקודש והמקדש ג, פרק יז; הרב חנוך זונדל גרוסברג, נעם יא עמ' נט; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה יו"ד ג' סימן נב, ד. או"ח ד' סימן ע, יא. או"ח ה' סימן לז, א; הרב שלמה זלמן אויערבך, שו"ת מנחת שלמה סימן עג (בסופו); הרב שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי ז' סימן עח; הרב מנשה קליין, שו"ת משנה הלכות ו' סי' קי; הרב משה שטרן, שו"ת באר משה ז' עמ' שט-שי; הרב מרדכי פוגלמן, שו"ת בית מרדכי או"ח לג; הרב ראובן כץ, שער ראובן עמ' לב; הרב שריה דבליצקי, קונטרס אור כתלנו (תשכ"ז); הרב זלניק, סידור מנחת ירושלים נוסח אשכנז תשל"ב עמ' 1158; הרב צבי יהודה קוק, מתוך התורה הגואלת ד' עמ' קב-קג; הרב שלמה גורן, שו"ת משיב מלחמה ב' עמ' שכו-שלג, ושו"ת משיב מלחמה ג' עמ' שכט-שמא, ותורת המדינה עמ' 113-103; הרב חיים דוד הלוי, מקור חיים השלם פרק צה; הרב שמואל הכהן וינגרטן, ירושלים עיר הקדש והמקדש, עמ' 211-206; הרב משה נחום שפירא, הר הקדש ג' עמ' א-ז, כד-כו, לח-לט, שכה-שכו; הרב צבי שכטר, קובץ תורה שבעל פה כב עמ' קעג-קפג; הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה או"ח סימן עו; הרב ישראל אריאל, סידור המקדש א עמ' 264-260; הרב זלמן קורן, ספר ממלכת כהנים וגוי קדוש עמ' 249-243; הרב יהודה הרצל הנקין, שו"ת בני בנימין ב' סימן כד; הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה א עמ' 245-243; הרב בנימין תבורי, ספר דף קשר ישיבת אלון שבות עמ' 384-382; הרב יעקב זיסברג, חוברת המעיין, לו, ד (תשנ"ו), עמ' 43-27; הרב אביגדור נבנצל שם עמ' 44; הראשון צ הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב חלק ד' סימן ל; הרב דוד דודקביץ, חוברת פרי עץ הגן ב' (הוצאת ישיבת רמת גן חורף תש"ס) עמ' 172-163; יצחק ברט, דף קשר ישיבת אלון שבות ז' עמ' 598-603, ובחוברת עלון שבות

ב. היכן מקום צופים?

בדברי רש"י בסוגיות דלעיל מצינו התייחסות עקבית. רש"י בפסחים מט, א במשנת שריפת קדשים כותב:

אם עבר צופים - שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם.³

התוס' בפסחים מט, א בד"ה אם עבר, וכן התוס' בברכות מט, ב ד"ה אם עבר, מקשה על שיטת רש"י בפסחים מט, א הכותב שצופים זהו שם כפר שיכול לראות משם את בית המקדש, ומקשה התוס' שאם כך, היה צריך להיות כתוב "וכמדתה לכל רוח", כמו שנאמר בפסחים צג, ב לגבי הנמצא בדרך רחוקה, שאינו עושה פסח ראשון - "איזו היא דרך רחוקה? מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח". מכאן מסיק התוס' שצופים איננו נקודת ציון מסויימת, אלא נקודת ציון כללית. כל נקודה בסביבות ירושלים, שמשם ניתן לראותה, זהו צופים.⁴

לפי התוס' יוצא שמודיעים זוהי נקודת ישוב מסויימת, שעל פי הגמ' בפסחים צג, ב ממנה למדים על אורך מרחק ההליכה מירושלים, שהיא חמישה עשר מיל. וכל נקודה שמרחק ההליכה אליה מירושלים עולה על שיעור זה, גם אם היא קרובה יותר בקו אורז, נחשבת לדרך רחוקה, ביחס לעשיית קרבן פסח, בפסח שני. בעוד שביחס לצופים, אין מדובר על נקודת ישוב מסויימת, אלא זוהי נקודת ציון סתמית המציינת מרחק ראייה, מקום ממנו ניתן לראות את הר הבית. מקום קרוב מאוד שיש לפניו מסתור, לא ייקרא צופים, מאחר שלא ניתן לראות משם את הר הבית, בו בזמן שמקום רחוק יותר יקרא צופים אם יהיה ניתן לראות את הר הבית ממנו. לפי התוס' על מודיעים אמרו "וכמדתה לכל רוח" מפני שמודיעים מגדירה מרחק הליכה מסויים קבוע מירושלים הנמדד בזמן, ואילו "צופים" זוהי נקודת ראייה משתנה על פי תנאי השטח (הר או מבנה מסתיר), האקלים (ערפל, ענן), ומאדם לאדם, תלוי בטיב ראייתו האישית.

נראה שבדיוק באותו אופן ניתן לכאורה גם להבין את שיטת רש"י. צופים, זהו אכן שם של כפר או מקום מסויים, אך הוא נקרא כך מאחר שממנו ניתן לראות את הר הבית. ומכאן יש ללמוד על כל מקום אחר בסביבות ירושלים שאותם דינים שהובאו לעיל יחולו גם בו, מאחר שממנו ניתן לראות את ירושלים. לא ניתן לומר כאן "וכמדתה לכל רוח" מפני שאין כאן שום מידה קבועה, מאחר שהדבר תלוי בגורמים משתנים - תנאי השטח, האקלים וטיב הראייה. כך מסביר הראי"ה קוק בטוב רואי לפסחים מט, א. ההבדל על פי זה בין רש"י לתוס' הוא, שלשיטת רש"י יש גם מקום כזה הנקרא בשם "צופים", וממנו ניתן ללמוד על כל מקום הדומה לו, ואילו תוס' הבין שאין מדובר כלל על שמו של מקום מסויים, אלא כל נקודה שממנה ניתן לראות את ירושלים נקראת צופים. לרש"י זהו שם עצם פרטי המלמד על הכלל, ואילו לתוס' זהו שם עצם כללי בלבד. אם הסברנו נכון, אזי אין מחלוקת מהותית בין רש"י לתוס', וכל מקום ממנו רואים את הר הבית הוא צופים. יתכן עוד לומר שרש"י אכן יוכל לקבל את גירסת הגמ' שלפנינו במכות כד, ב "כיון שהגיעו להר הצופים", והתוס' יתמוך בגרסאות האחרות הגורסות "כיון שהגיעו לצופים".⁵

מס' 158, ניסן תשס"א, עמ' 71-65; **הרב דני מילר, "קריעה על מקום המקדש בזמן הזה", ומדברך נאווה, ב (תשס"ה), עמ' 112-101.

³ כך כתב רש"י גם בברכות מט, ב, בפסחים פא, ב, בברכות סא, ב, וכמוהו כתב המאירי בפסחים מט, א.
⁴ ראשונים נוספים סוברים כתוס'. בחידושי הר"ן, רבינו דוד, מהר"ם חלואה, תוס' שאנן, ותוספות רבנו פרץ בפסחים מט, א; תוס' רא"ש, תוס' ר' יהודה החסיד והמאירי ברכות מט, ב. ראה עוד: תוספתא כפשוטה, פסחים [ליברמן] עמ' 529-531.

⁵ כך גירסת הספרי בדברים פיסקא מג, ומדרש תנאים לדברים יא, טז וכן איכה רבה ה, יח וילקוט שמעוני פר' עקב רמז תתסה.

התוס' יום טוב בפסחים פ"ג מ"ט (ובאופן דומה השפת אמת בפסחים מט, א) מתרץ את קושיות תוס' על רש"י, ודבריו מחזקים את הסברנו. לפי דבריו, אין מקום להשוות בין "מן המודיעים וכמדתה לכל רוח" לבין צופים. לפי דבריו תוכן השם צופים, מורה על כך שמדובר על ראייה, ולכן מכל מקום בו רואים את הר הבית, זהו צופים. בו בזמן שהשם מודיעים אינו מורה דבר שקשור למהות הענין, ולכן שם הוצרכו לומר "וכמדתה לכל רוח". הראיה שהביאו התוס' מהתוספתא בפסחים ג, ח "איזהו צופים? הרואה ואינו מפסיק" איננה באה לשלול אפשרות שהיה גם מקום הנקרא כך. הוא מציין גם שבמשנה בשקלים פ"ז מ"ד ובגמ' בקידושין נה, א מצינו דבר דומה. "בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר, וכמדתה לכל רוח, זכרים עולות, נקבות זבחי שלמים". שם מדובר על זמן מרחק הליכה של בהמה מירושלים. גם שם זהו זמן מרחק הליכה שיש בו מידת זמן קבועה.

יוצא אם כן, שהדבר המשתנה ביותר וללא כל מידה קבועה הוא "הצופים", התלוי בתנאי השטח, האקלים והאדם. לשיטת רש"י נסביר שאותו כפר צופים, נקרא כך, מאחר שהוא קרוב מאוד לירושלים וכל אדם בעל ראייה סבירה יכול לראות משם את הר הבית.

נוסיף עוד, שההנחה הבסיסית של התוס' לא ברורה. אכן, באשר לפטורו מקרבן פסח של הנמצא בדרך רחוקה ממודיעים החוצה, נאמר "וכמדתה לכל רוח", אך מצינו ענין נוסף בו מודיעים היא קו הגבול, וגם שם הכוונה היא לכל רוח, למרות שלא כתוב במפורש. בחגיגה כה, ב דנה המשנה ביחס לטהרת כלים אצל הקדרים בעת העלייה לרגל:

מן המודיעים ולפנים, נאמנים על כלי חרס, מן המודיעים ולחוץ אין נאמנים. כיצד? הקדר שהוא מוכר הקדירות, נכנס לפנים מן המודיעים, הוא הקדר, הוא הקדירות, והן הלוקחים, נאמן. יצא, אינו נאמן.

אמנם התוס' יום טוב בחגיגה פ"ג מ"ה שואל מדוע לא נאמר כאן "וכמדתה לכל רוח", כמו שנאמר ביחס לפסח שני, ומתרץ שרק בדרך זו העולה לירושלים ממודיעים, היו מצויים מוכרי קדירות, ולכן לא נאמר ו"כמדתו לכל רוח". אלא שאין הכרח לקבל תירוץ זה, מאחר שיתכן והמשנה והברייתא השתמשו בביטויים שונים להגדרת אותו ענין. "עבר צופים", "מן הצופים ולפנים", וכן "מן המודיעים ולפנים... מן המודיעים ולחוץ", וכן "מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח".

יחד עם זאת, שיטת הבית יוסף בטור או"ח תקסא, ב, שגם אם רואים את המקדש או ירושלים לפני צופים, אין זה נחשב כראייה, מפני שזה מרחק גדול, ורק כשמגיע לצופים נחשב לראייה. לפי דבריו, כך הדין ברואה ערי יהודה, שאינו קורע עליהם עד שיהיו כשיעור שמצופים לירושלים. מדבריו משמע שצופים זוהי אכן נקודת ציון מסויימת הסמוכה לירושלים, וכשיטת רש"י, וממנה יש ללמוד לכל נקודה ברדיוס שווה בסביבות ירושלים, שממנה וכלפי ירושלים, אם רואים יש לקרוע, ומחוצה לה אין לקרוע, גם אם רואים את ירושלים.

נראה שיסוד לסברה זו נמצאת כבר בשיטה מקובצת לברכות סא, ב הכותב:

רואה, והוא מן הצופים ולחוץ, כגון הר גבוה ותלול שאפשר לראות משם, או מן הצופים ולפנים ואינו רואה, לא.

הבית חדש שם חולק על הבית יוסף, ולפי דבריו גם אם רואה במרחק גדול מירושלים עוד לפני צופים, יכול לקרוע, אם כי יכול להמתין מלקרוע עד צופים, וכשהגיע לצופים, חייב לקרוע⁶.

⁶ בירור נרחב בדברי הבית יוסף והבית חדש עיין הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה או"ח ג' סימן פה, ובעינים למשפט מכות כד, ב. הרב משה נחום שפירא (לעיל הע' 2) עמ' יא-טז, נו-סג, רח-רכח, של.

יש אם כן הבדל מהותי בין שיטות רש"י ותוס' לבין הבית יוסף. לרש"י ולתוס' מדובר על נקודות ציון, שמשם רואים בפועל את ירושלים, בין אם צופים זהו שם מקום המלמד על הכלל (שיטת רש"י), ובין זהו שם מקום כללי בלבד (שיטת תוס'). לשיטת הבית יוסף, צופים זהו שם מקום שרק בתוך הרדיוס שלו קורעים אם רואים, ומחוץ לנקודת רדיוס זו גם אם רואים לא קורעים. יתכן שהם חולקים בשאלה האם הקריעה היא תוצאה של הראייה (רש"י ותוס'), או שהקריעה היא דבר שעומד בפני עצמו, אלא שיש לקרוע רק מאותה נקודה הנקראת צופים ולא מחוצה לה. מבחינה מעשית כתב הראי"ה קוק בשו"ת אורח משפט קלז: ובענין מקום הצופים, חושבים בכל מקום לפי מידת הראייה, כל חד וחד לפי ראייתו, ולא שייך לקבוע על זה מקומות מיוחדים.

ג. מירושלים עד הצופים

מה פשרן של אותן הלכות הנוהגות בין צופים לירושלים? הצפנת פענח ברמב"ם בהל' תעניות ה, טז כותב:

וסבירה ליה דאזירה נתקדש, אך לא הקרקע. דהינו שהאזיר שבסביבות ירושלים מהצופים נתקדש, אך לא המקום. דבריו דורשים עדיין הסבר מעמיק יותר, ויתכן שענין זה נלמד מהלכה דומה שהיתה נוהגת במשכן שילה (דבר שהצפנת פענח מזכיר אותו בהמשך דבריו שם, וע"ע בדבריו בהשמטות להל' תענית ה, טז עמ' קיב, א). בגמ' בזבחים קיב, ב נאמר:

באו לשילה, נאסרו הבמות, ולא היתה שם תקרה אלא בית אבנים ויריעות מלמעלה, והיא היתה מנוחה - קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים, וקדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה. באו לנוב וגבעון, הותרו הבמות - קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים, וקדשים קלים ומעשר שני בכל ערי ישראל. באו לירושלים, נאסרו הבמות, ולא היה להן היתר, והיא היתה נחלה - קדשי קדשים נאכלים לפני מן הקלעים, וקדשים קלים ומעשר שני לפני מן החומה.

בהמשך הסוגיה בגמ' בזבחים קיח, ב נאמר: תנא, רואה שאמרו, כל שהוא רואה ואין דבר מפסיק בינו לבינו. אמר ליה ר' שמעון בן אליקים לר' אלעזר: אסברא לך, כגון בי כנישתא דמעון⁷. גבול אכילת קדשים קלים ומעשר שני בשילה, היה מכל מקום בסביבות שילה בה ראו את המשכן או את שילה העיר. כך על פי הירושלמי במגילה פ"א ה"ב. המושג "כל הרואה" דומה מאד ל"צופים"⁸. ברור ש"כל הרואה" הוא איננו שם של מקום מסוים, אלא מכל מקום בו רואים את שילה, וכדברי רש"י בזבחים שם. "צופים", יכול להתפרש גם כשם מקום, וכדברי רש"י דלעיל פסחים מט, א. חומתה הדמיונית של שילה היא שדה הראייה שמסביב לה⁹. קדושתה של שילה היא קדושת המקום. "לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה" (ירמיהו י, ב). לא הבית, המשכן, שנמצא שם, הוא זה שמעניק את הקדושה למקום, אלא המקום עצמו שנבחר

⁷ גדר "כל הרואה" עין בדברי זאב ח. ארליך, קובץ שומרון ובנימין עמ' 107-113.

⁸ הגמ' בזבחים שם דנה בשאלה מה יהיה אם כשעומד רואה, וכשיושב אינו רואה, או אם עומד על גבי הנחל רואה, בתוך הנחל אינו רואה, ונשארת בתיקו. המנחת חינוך במצוה רנד, ב שואל מדוע הגמ' דנה בכך, הרי אין שום נפקא מינה בזה, ומה שהיה היה. אלא שלפי דבריו, ההשלכות משאלות אלו, נוגעות לסוגית קלות הראש ונפנה, בזמן הזה בירושלים.

⁹ רבנו גרשום בפירושו לתמורה כא, ב סובר שבשילה לא היה חומה כלל. בעוד שמהתוס' בשבועות טו, ב בד"ה דקדשה, משמע שהיתה חומה לשילה, אלא שהיא לא התקדשה.

לצורך הענין, ולכן אופפת הקדושה את כל מקום שדה הראייה שמסביב לה. בשילה יש קדושת קרקע בכל שטח הראייה שמסביב לה.

בירושלים, הקדושה בדרגה גבוהה יותר, במקום המקדש, ובבית שבו. כך אומר שלמה: "בנה בניתי בית זבול לך, מכון לשבתך עולמים" (מלכים א' ח, יג), וכדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה א, ג: "ואין שם בית לדורי דורות אלא בירושלים בלבד ובהר המוריה שבה נאמר: "ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלוקים וזה מזבח לעולה לישראל" (דברי הימים א כב, א). כך הסביר זאת הרמ"מ מלובביץ' האדמו"ר מחב"ד, בחידושים וביאורים בהל' בית הבחירה עמ' כג:

הבחירה בשילה היא כדי שיהיה מיוחד מקום להקרבה, הרי מספיק לזה שהבחירה היא בהמקום (של הבית, אבל לא בהבית שנבנה עליו). מה שאין כן בירושלים, זוהי בחירה מצד עצמו (בלי הטעם המגביל) בהענין, לכן היא כוללת הן את המקום של הבית הן את הבית עצמו.

ושם בעמ' קכה:

בבית שלישי תהיה נצחיותו לא רק במקום המקדש (כבמקדש ראשון ושני), אלא גם הבנין עצמו יהיה לו קיום נצחי, מאחר והקב"ה עצמו יבנהו, כמו שנאמר "מקדש ה' כוננו ידיך" (שמות טו, י) וככתוב בזהר שמקדש שלישי יבנה "על ידא דקוב"ה (ולכן) יהא קימין לדרי דרין"¹⁰.

קדושת המקום של ירושלים מצומצמת יותר, עד החומה הממשית המקיפה את בית המקדש עצמו, מאחר שהבית עצמו הוא מרכז הענין. יחד עם זאת, קיימת קדושה באויר לא בקרקע (כדברי הצפנת פענח), מכל מקום בו צופים על המקדש וירושלים. צפייה היא ראייה מעמיקה יותר¹¹. בדברים הקשורים לצניעות וקלות ראש, תקנו חכמים מימד של קדושה וזהירות בכל התחום בו רואים את המקום. כך גם ביחס למוציא בטעות בשר קודשים מחוץ לירושלים. אכן, מדאורייתא שורף בכל מקום שנוכח, אלא שאם לא עבר צופים, אם לא חצה את קדושת האויר שמסביבות ירושלים, תקנו חכמים שיחזור וישרוף לפני הבירה, ורק אם עבר צופים, לא הטריחו אותו חכמים לחזור. כך עולה מדברי רבנו דוד בפסחים מט, א.

על כל הרואה שבשילה, ועל החומה שסביב למקדש בירושלים, ועל השילוב ביניהם בבית המקדש האחרון, כתב הרב יעקב משה חרל"פ במי מרום לבראשית עמ' שכג:

משכן שילה נבנה בחלקו של יוסף, והיה מותר לאכול בה קדשים קלים בכל הרואה, לפי שלא זן עיניו מן העבירה, ואילו בבית עולמים אין קדשים קלים נאכלים אלא בכל העיר. יוסף מוכן היה להסדר של משכן שילה שהגילוי בו מצומצם, אבל מתפשט הוא בכל הרואה, ואילו יהודה רצה בגילוי הגדול של בית עולמים, אפילו אם לא תהיה לו התפשטות בכל הרואה מעבר למחיצות העיר... ואולם לעתיד לבוא, כשיתקיים האמור בנבואה שהקב"ה יקח את עץ יהודה ועץ יוסף ויעשם לעץ אחד והיו לאחדים (יחזקאל לז), תהיה גם בבית עולמים בחינת כל הרואה ויותר מזה, ולכן עתידה ירושלים להתפשט עד שערי דמשק (ספרי דברים א), ויהיו קדשים קלים נאכלים עד שם.

ההלכות האמורות בשטח האויר שבין צופים לירושלים, נלמדות ממה שהיה בשלב המנוחה בשילה, וממה שיהיה לעתיד בהיקף ובעוצמה גדולה יותר בנחלה הקבועה והנצחית של עם ישראל בהר, ובבית המקדש. "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך, מכון לשבתך פעלת ה', מקדש ה' כוננו ידיך" (שמות טו, יז).

¹⁰ עוד בענין זה, ראה: דוד הנשקה, "משכן העדות ובית הבחירה", מגדים י"א (תש"ן), עמ' 23-62.
¹¹ מצינו "צופים" גם אצל אברהם ויצחק בהליכתם לעקידה. כך נאמר בפרקי דר' אליעזר פרק ל וילקוט שמעוני פר' וירא רמז צט: "כיון שהגיעו ביום השלישי לצופים, נתנו עיניהם וראו את המקום מרחוק". גם אצל בלעם נאמר ביחס למחנה ישראל: "ויקחהו שדה צופים אל ראש הפסגה" (במדבר כג, יד).

סיכום

א. מן הצופים ולפנים מתפשטת במידה מסויימת קדושת אורה של ירושלים, ולכן אסור לשרוף בשר קדשים במקומו, אסור להקל ראש ולעשות צרכיו, וצריך לקרוע בגדיו בחורבנה של ירושלים.

ב. "הצופים" הוא לשיטת רש"י ותוס' כל מקום שממנו רואים בפועל את הר הבית, בהתאם לגורמים משתנים, כמו מרחק, עצמים חוצצים וטיב הראייה. לב"י זהו מקום מסוים, המשמש דוגמא לקו רדיוס מוגדר.